

waarin dat een rol speelt van de Vlaamse schrijver Cyriel Buysse en van de Nederlanders Herman Heijermans en wederom De Haan als uitgangspunt.

In een verfrissende insteek op het taboe geld komt bij Helleke van den Braber ook de laatnegentiende-eeuwse literatuur voorbij, maar anders dan de literatuur zelf vormen hier brieven en financiële archiefstukken het bronnenmateriaal voor haar boeiende bijdrage over de Tachtigers en geld. Den Braber stelt onder meer aan de kaak hoe er werd opgeschept over binnengehaalde financiële bijdragen voor *De Gids*, wie er middels obligaties *De Gids* steunde, en hoe onderlinge gift- en patronaatscultuur de verhoudingen tussen schrijvers soms op scherp kon zetten. Josephine Hoegaerts gaat in op ongepaste mannenstemmen en maakt daarbij ook gebruik van een wat minder literair of artistiek bronnenkorpus: medische traktaten, waaruit normen over 'gezonde' en 'natuurlijke' mannenstemmen blijken.

Ben de Paters bijdrage over zelfmoord vormt de brug tussen het eerste, meer letteren- en literair georiënteerde deel en het tweede, meer maatschappelijk-sociologisch gerichte deel, met de nadruk sterk op straf en misdaad. De Pater geeft een interessant inzicht in visies op zelfmoord van Duitse en Nederlandse intellectuele elites, en de religieuze of politieke standpunten die het behandelen van zelfmoord als taboe (of juist niet) bepaalden. Klaas de Graaff maakt de historische balans op rond de verkrachting en moord van een meisje in een kerk in 1900, en raakt daarmee aan een taboe dat vandaag nog steeds dwingend in de media aanwezig kan zijn: pedofilie van priesters. Dit taboe blijkt vooral aanleiding voor een opsomming van de onsmakelijke details van de verkrachting. Ook in zijn tweede bijdrage lijkt het idee van taboe en verbod vooral een aanleiding te zijn voor een historische beschouwing, in dit geval op cellulaire penitentie en het eenzaam opsluiten van gevangenen in Nederland. We blijven in het gevangeniswezen met Sibbo van Ruller, die twee kanten van de interpretatie van crimineel gedrag belicht: het klassieke idee van vrije wil en rationale keuze, en het tegen 1900 opkomende model van de invloed van wat ik maar even in eigentijdse termen *nature* en *nurture* noem op crimineel gedrag.

Het laatste taboe betreft kleding in relatie tot sekse, in een kort artikel van Kitty de Leeuw dat ingaat op de vrouwenbroek, begin twintigste eeuw mislukt als broekrok maar succesvol als onderdeel van een pyjama. De wat beperkte opzet van dit stuk maakt dat het fascinerende onderwerp van taboe in kleding nauwelijks uitgediept kan worden.

Hiermee is de bundel een verzameling casestudies. De interessante inleiding van Sintobin en De Pater gaat uitgebreid in op de origine van term en fenomeen 'taboe' en de invulling daarvan in het fin de siècle, maar is daarmee de enige bijdrage die kritisch reflecteert op het taboe als concept en de relatie daarvan tot het conceptueel verbod en de praktijk van verboden en wettigheden. Een discussie

in een extra bijdrage, was in deze bundel wellicht op zijn plaats geweest. Te kiertijd bieden de hoofdstukken met hun cases kleine maar diepe en oververinteressante inkijkjes in de praktijk van het taboe in het fin de siècle. De content zijn wel vrij specifiek. De nadruk ligt op literatuur enerzijds en de sociale wettelijke structuren rond criminaliteit anderzijds, met een enkel uitstapje raakt aan muziek en medicijnen en genderkwesties gerelateerd aan kleding aan de beperkte kant voor een jaarboek over iets dat cultureel zo breed weerslag vindt en in een verscheidenheid aan onderwerpen bestudeerd kan den. Casestudies van taboes in, bijvoorbeeld, visuele en performatieve cultuur denk aan de beeldende kunst en museumpraktijk (de als problematisch er confrontatie van vrouwelijke museumbezoekers met mannelijk naakt, om wat te noemen) en aan publieke architectuur (Cuypers' crypto-katholieke museum), maar ook aan theater, andere podiumkunsten, of film – hadde deze bundel mogelijk een wat evenwichtiger geheel gemaakt. Misschien is een tweede bundel aan gewijd worden? Taboe en verbod in de Nederlanden om 1900 vormen een vruchtbaar thema voor boeiende studies en biede nieuw perspectief op literatuur- en sociaal-culturele geschiedenis, zoals d verzamelde bijdragen laten zien.

Tessel M. Bauduin

Radboud Universiteit Nijmegen

Philippus Breuker, *Opkomst en bloei van het Friese nationalisme, 1740-1875*. Leeuwarden (Wijdemeer) 2014, 472 bladzijden, ISBN 9789492052049, Euro 35,-.

Friesland neemt een bijzondere positie in als provincie van Nederland. Van her kent dit gewest een sterke eigen cultuur, waarin de taal een belangrijk element is. Bekend is nog altijd de uitspraak van de Friese negentiende-geleerde Joost Halbertsma: 'De taal is gansch het volk, zij is de natie zelv uitspraak heeft nog altijd niet aan kracht ingeboet. Ook vandaag de dag activisten die pleiten voor een sterkere zichtbaarheid van de Friese cultuur algemeen en het behoud van de Friese taal in het bijzonder.

Aan dat streven naar meer zichtbaarheid draagt het nieuwe boek van Pl Breuker, emeritus hoogleraar Friese taal- en letterkunde, beslist een steentje *Opkomst en bloei van het Friese nationalisme, 1740-1875*, bespreekt hij verscl manifestaties van het Friese culturele nationalisme in de achttiende en tiende eeuw. Hij gaat onder meer in op de reputatie van de Franeker Ac

... Friese kanten en almanakken, het taalactivi

aandacht: de *Teschklaow*, die rond 1815 is ontstaan en het *Oera Linda Boek*, dat van omstreeks 1860 dateert. Beide teksten dragen de schijn van authenticiteit, maar zijn in werkelijkheid mystificaties. Het zijn typische voorbeelden van 'invented traditions', zoals die toen in heel Europa te vinden waren.

Breukers studie laat zich het beste gebruiken als naslagwerk. Voor wie iets wil weten over toonaangevende figuren uit het toenmalige Friese culturele leven, is het boek een goudmijn. Zo zijn er interessante uitweidingen over bekende en minder bekende figuren, onder wie de publicist Jacobus Scheltema, de liberaal Albartus Telting, de taalkundige J.H. Behrns, de hoogleraar geschiedenis Jan Willem de Crane en de stadsarchivaris Wopke Eekhoff. Breuker bespreekt nauwgezet welke bijdrage zij aan de Friese wetenschap en cultuurgeschiedenis hebben geleverd. Als leesboek is Breukers werk minder geslaagd: het is meer een aaneenschakeling van *case studies*, dan een gestructureerd verhaal met een duidelijke onderliggende these. Dat blijkt ook uit het feit dat er midden in het boek een heruitgave van *Teschklaow* is opgenomen. Daarnaast zijn er uitgebreide intermez-zo's, zoals de weergave van een reeks brieven van Paulus Scheltema (de geestelijke vader van de *Teschklaow*) en een integraal overzicht van de connecties tussen Willem Bilderdijk en Halbertsma.

Toch doet Breuker in de inleiding wel een poging zijn boek van een koepelthese te voorzien. Hij gaat daartoe in debat met de Groningse hoogleraar Friese taal- en letterkunde Goffe Jensma, auteur van *Het rode tasje van Sabverda. Burgerlijk bewustzijn en Friese identiteit in de negentiende eeuw* (1998). Jensma signaleert een dalende tendens in het Friese nationalisme vanaf 1850: volgens hem keerde de grote burgerij zich van de Friese cultuur af en werd deze voortaan door de kleine burgerij gedragen. Hij brengt deze ontwikkeling in verband met het 'revolutiejaar 1848' en de komst van Thorbecke. Breuker signaleert al rond 1835 een tendens richting liberalisme en verbindt de ontwikkelingen liever met termen als optimisme, vooruitgang en trouw aan Friesland en de Friese voorvaders. Voor de relatieve buitenstaander zijn dergelijke nuanceverschillen lastig te volgen doordat een bredere politiek-historische inbedding ontbreekt. De theses zijn evenmin duidelijk aan het gepresenteerde bronnenmateriaal te relateren.

De discussie tussen Breuker en Jensma krijgt concretere vormen met betrekking tot het *Oera Linda Boek*, waarin de geschiedenis van het Friese volk vanaf de Schepping tot omstreeks 50 v. Chr. wordt verhaald. In een opdracht aan de nazaten werd het voorgesteld als een handschrift uit het jaar 1256 dat berustte bij de familie Over de Linden, maar het was al snel duidelijk dat het om een verzinseling ging. Breuker zoekt op twee punten de confrontatie met Jensma. Ten eerste ziet Breuker het werk primair als een satirische afrekening met de Friese zelfgenoegzaamheid en het wetenschappelijke dilettantisme, terwijl Jensma het in de kern

elkaar worden geplaatst. Ten tweede schrijft Breuker het boek toe aan de kundige Eelco Verwijs, wiens achtergrond en geschriften hij goed bij het ve karakter *Oera Linda Boek* vindt passen. Jensma meent daarentegen dat geschreven door François Haverschmidt (beter bekend onder zijn pseudoniem Piet Paaltjens). Breuker sluit overigens niet uit dat de twee al in een vroeg contact hadden over het boek.

Wie er gelijk heeft? Deze recensent durft het niet te zeggen, maar zeker dat Breuker een prikkelend betoog neerzet, dat de lezer aanspoort om zijn nieuwe verbanden en aanknopingspunten te speuren. Wie op zoek is naar een theorievorming en verdieping van concepten als regionalisme en cultuuralisme, zoekt vergeefs in Breukers werk. Op detailniveau biedt dit werk informatieve beschouwingen over de Friese cultuurbemiddelaars van wel-

Lotte Jensen

South Mediterranean University (Tunis) / Radboud Universiteit Nijmegen

De Negentiende Eeuw 39, 2015, 1. Themanummer Satire, 96 bladzijden, ISSN 13818546.

Satire wordt vaak gebezigd door auteurs die een zekere ongrijpbaarheid belangrijk onderdeel van hun auteurschap gemaakt hebben. Auteurs als Michel Houellebecq en Hafid Bouazza – om er willekeurig een te noemen – zijn zelden vast te pinnen op een duidelijke en eenduidige manier beter gezegd: zij geven regelmatig uitgesproken meningen, maar of die ook daadwerkelijk is wat zij geloven, is nooit met zekerheid vast te stellen komt doordat uitspraken van deze auteurs over wat goed en slecht is bij vast gedaan worden in wat Dan Sperber en Deirdre Wilson in hun essay 'The Use-Mention Distinction' (1981) een 'ironic tone of voice' noemen. Het maakt alles wat gezegd wordt ambigu, waardoor het uiteindelijk aan de lezer om te besluiten of het besprokene inderdaad goed of slecht is. Erg vreemd dat juist zulke auteurs zich met satire inlaten. Satire gaat immers terug op duidelijke opvattingen over wat goed en slecht is. Het doel van satire is zoals Linda Hutcheon het in *Irony's Edge* (1994) omschrijft, 'ridiculing – explicitly correcting – the vices and follies of humankind'. Ironie verliest in satire aan ambiguïteit, omdat het ingezet wordt om het gerepresenteerde aan te wijzen voor te stellen als abject.

Ook J.B.D. Wibmer (1792-1836), door Laurens Ham geïntroduceerd als bijdrage aan het themanummer over satire van *De Negentiende Eeuw*, is zeker die ongezoeten zijn mening geeft middels satire en tegelijkertijd iedereen